

+ DÁREK: Slavnostní provedení čs. ústavy (1932)

Z RODINY ČASOPISŮ 100+1

KVĚTEN 2020

živá

HISTORIE

LIVING HISTORY

Československo

100 let symbolů republiky

16. století

Pád civilizace Aztéků a Inků

Způsobily kolaps indiánských říší zbraně conquistadorů, nebo epidemie neštovic?

Orient

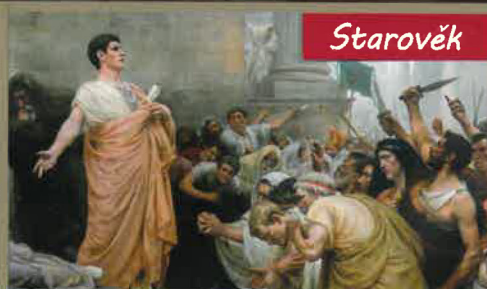
Tajemství palácových harémů

1420

Založení husitského Tábora

Starověk

Vojevůdce Marcus Antonius

Extra Publishing

Cena 79,90 Kč, na Slovensku 4,99 €

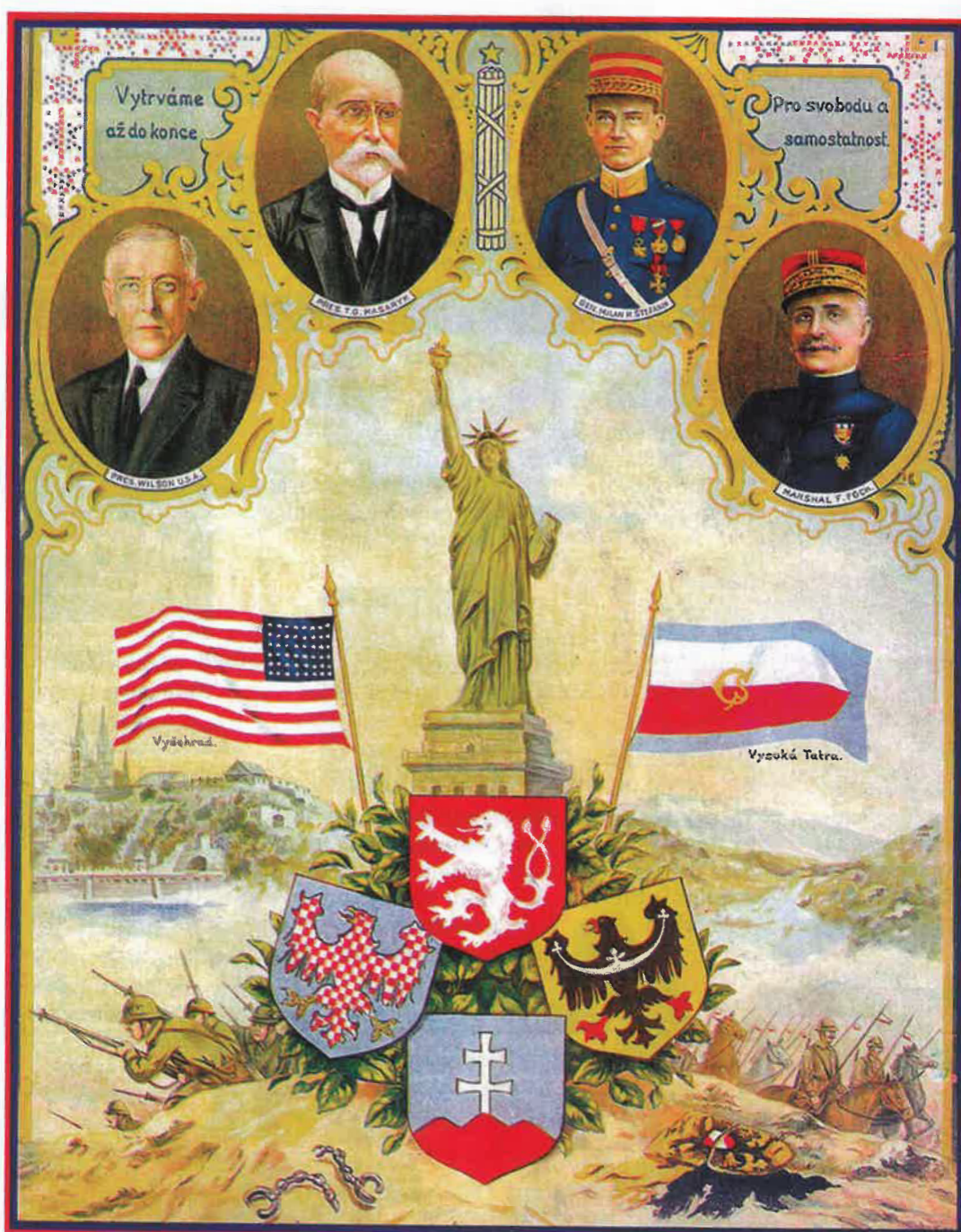
9

Síla a tradice trikolory

100 LET
STÁTNÍCH
SYMBOLŮ

Československo sice vzniklo v říjnu 1918, ale dvou hlavních atributů, tedy řádné ústavy a zákonných státních symbolů, vyjadřujících identitu a reprezentujících územní svrchovanost, se dočkalo až na jaře 1920

AUTOR Zdeněk Kubík

Naše stávající státní a národní barvy v podobě bílo-červeno-modré trikolory (přesně v tomto hierarchickém pořadí shora dolů a zleva doprava) vychází primárně z historických znaků Čech a Moravy. Český lev a moravská orlice mají společné hlavní heraldické tinktury – stříbrný/bílý kov a červenou barvu. Bílo-červená bikolora provází české země nepřetržitě již od poloviny 13. století, doby ustanovení konečné podoby heraldických znaků Českého království a Moravského markrabství za panování Přemysla Otakara II. (více o dvouocasém lvu v ŽH 10/2014).

LEV BEZ KORUNY

Oblíbenou středověkou pánonivkou bikoloru doplnila u etnicky českého obyvatelstva v revolučním roce 1848 panslovenská modro-bílo-červená trikolora. V druhé polovině 19. století Češi a Moravané rovněž používali všeslovenské či ruské bílo-modro-červené vlajky, ačkoliv jejich užívání bylo rakousko-uherskými orgány postihováno. Prohlášení nezávislosti Československa na podzim 1918 provázely tradiční

« Propagandistický plakát z první světové války s medailony amerického prezidenta W. Wilsona, T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a francouzského maršála F. Focha. Pod sochou Svobody, americkou vlajkou a vlajkou Československé národní rady ve Washingtonu (tzv. Štefáníkův prapor ruských legií, bikolora doplněná modrou barvou a monogramem) se nachází seskupení znaků historických zemí Koruny české a Slovenska, z něhož se skládal alianční odznak čs. legionářů, o němž se uvažovalo jako o znaku Československa. Slovenský znak je z neznalosti v chybném provedení s prohozenými barvami štítu a trojvrší

bílo-červené vlajky a prapory a prvním oficiálním státním znakem byl na základě vládního nařízení ze dne 19. května 1919 český lev. Ten sice nahradil všechna dosavadní provizoria, ale téměř okamžitě vzbudil odpor na Slovensku, kde byl proto užíván legionářský odznak, obsahující kromě znaku Čech, Moravy a Slezska i znak Slovenska. V této revoluční době byly hlavy heraldických zvířat zobrazovány bez korun, považovaných za symbol staré monarchie. Šlo o omyl, neboť v heraldice (malá) koruna na hlavě lva či orlice představuje suverenitu dotyčné znakové figury ve štítě, zatímco takzvané hodnostní (velké) koruny – například hraběcí, knížecí či královské – se kladou na horní okraj štítu.

Zmatky prvních měsíců ukázaly nutnost komplexního odborného zpracování státních symbolů mladé republiky. Již od listopadu 1918 působila na Předsednictvu ministerské rady z iniciativy historika a univerzitního profesora Gustava Friedricha takzvaná znaková anketa, v dubnu 1919 přejmenovaná na znakovou komisi. Jejím prvním výstupem se stal zmíněný a na Slovensku odmítnutý český lev v takzvaném francouzském štítě (klasicistního čtvercového tvaru) z pera archiváře Jaroslava Kursy. Kromě předních historiků a archivářů v komisi zasedali i výtvarní umělci. Autorem kresby konečné podoby velkého, středního a malého státního znaku i státní vlajky s klínem do poloviny její délky se stal profesor Umělecko-průmyslové školy v Praze František Kysela, který upravil původní Kursův návrh s třetinovým klínem (o vlajce naposledy v ŽH 11/2018).

POSLANEC DYK ZASAHUJE

Hlavním požadavkem při tvorbě státních symbolů Československa bylo spojit stávající historické heraldické znaky jednotlivých zemí, zachovat původní bílo-červenou bikoloru a doplnit ji o modrou barvu. Ta se nacházela nejen ve znaku Slovenska, ale i na štítu Moravy, nově vytvořeném znaku Podkarpatska a na znacích některých slezských území. Modrá figurovala též mezi všeslovanskými barvami i na státních symbolech dohodových spojenců z první světové války. Postupovalo se též s ohledem nut-

ností odlišení od červeno-bílo-červené vlajky Rakouska a především bílo-červené vlajky Polska. Historická bikolora nesměla být rozdělena, vždyť bílo-červenou stužku nosili za války legionáři i prezident Tomáš G. Masaryk na své čepici.

Stanovení správného a světově jedinečného pořadí tří státních barev první republiky kodifikovala Ústavní listina Československé republiky z 29. února 1920 v § 5 a zasloužil se o to poslanec a spisovatel Viktor Dyk svým pozměňovacím návrhem (více o ústavě na str. 68). Pozdější vládní nařízení z 20. srpna 1920 pak mimo jiné stanovilo, že v případě opakování se této trikolory má být modrý pruh zobrazován o polovinu užší než pruhy bílý a červený, a to z optických důvodů výraznosti. Toto ustanovení (zrušené až v roce 1960) našlo praktické uplatnění jen na vlajkových stožárech či praporových žerdích za první republiky, v poválečných letech se s ním již nesetkáme.

Jiná kombinace, neruší-li vazbu bílé a červené barvy, nebyla v roce 1920 možná. Mod-

nepřipouštěly snahy pocházející z doby po roce 1848 o změnu původního šachování moravské orlice ze stříbrno/bílo-červeného na zlato/žluto-červené. Ovšem u tinktur znaku Slovenska panovala v českém prostředí nejistota. Slovensko neexistovalo jako historická země a jeho znak proklamovali až obrozenci v roce 1848 v čele s Ludovítem Štúrem. Ze znaku Uherského království převzali jeho nejstarší část, stříbrný/bílý patriaršský kříž v červeném poli, který odkazoval na byzantské a velkomoravské křesťanské počátky země. Korunované zelené trojvrší nahradilo prosté modré trojvrší, čímž znak dostal všeslovanské

Prozatímní znak Československa z roku 1919, který vyvolal odpor na Slovensku, a uzákoněný malý státní znak z roku 1920 se znakem Slovenska na hrudi českého lva

« **Provizorní státní pečeť** jen s českým lvem a ještě bez názvu státu používaná na mezinárodních smlouvách do roku 1924

Koruny heraldických zvířat mylně nazvali „čelenkami“ a štítonoše „strážci štítu“, **mladá republika se bála symboliky monarchie!**

ro-bílo-červená trikolóra tvořila vlajku Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (pozdější Jugoslávie). Původně navrhovaná červeno-bílo-modrá trikolóra zase reprezentovala starobylou vlajku Nizozemí, která se stala předobrazem ruských i panslovanských barev, na což upozornil právě poslanec Dyk.

PATRIARŠÍ KŘÍŽ A VZPRÍMENÝ MEDVĚD

Československo muselo podobně jako Rakousko-Uhersko řešit spojování značného počtu heraldických znaků. Vznikl proto velký, redukovaný střední a základní malý státní znak, přičemž slovenští představitelé trvali na tom, že v každém musí být zastoupen znak Slovenska. V případě Moravy se

HERALDICKÁ ZVÍŘATA

EXISTUJE ORLICE A LVICE?

Pouze české heraldické názvosloví rozlišuje termíny orlice (pro jednohlavého orla) a orel (pro nadpřirozeného čili zdvojeného dvouhlavého orla). Jinde v Evropě i dalších zemích s heraldickou tradicí jde vždy o orla (jednohlavého nebo dvouhlavého), protože heraldická zvířata představují primárně samce. Je proto velkým omylem používat nesprávných pojmů lev (pro dvouocasé) a lvice (pro jednoocasé) zvíře. Lva ve znaku charakterizuje jeho hříva, kterou lvice nemá, případně i viditelné pohlaví, nikoliv počet ocasů. Ostatně český dvouocasý lev není v evropské heraldice úplnou výjimkou – dvouocasý červený lev limburských vévodů spojuje dva znaky jednoocasých lvů lucemburských a limburských hrabat.

« **Úplný znak českého krále Václava II.** s nejstarším dokladem zlatých lipových listů na přilbovém klenotu křídla „Codex Manesse“, počátek 14. století

SLEZSKO

ERB PRO LEVOBOČKA

Zajímavý je původ opavského znaku, prostého stříbrno/bílo-červeně polceného erbu opavských vévodů. Ve velkém znaku Československa se sice nacházelo opačné červeno-stříbrné/bílé pořadí těchto dvou tinktur, k jejichž stranovému obrácení došlo již v raném novověku za zdejší vlády knížat z Liechtensteina, ale počátek znaku je spojený s Přemyslem Otakarem II. Opavské vévodství bylo totiž vytvořeno pro králova nemanželského syna Mikuláše vydělením z Moravského markrabství. A jelikož žádný urozený levoboček nemohl zdědit znak svého otce, přijal Mikuláš I. Opavský erb tvořený jen dvěma tinkturami právě ze znaků českého krále a moravského markraběte.

» **Pečeť Přemysla Otakara II., poslední mincovní typ z roku 1277. Na rubu vidíte jezdecké vyobrazení krále a markraběte s českým lvem na štítě i praporu**

LITERATURA:

Hlaváček, Ivan: Vademecum pomocných věd heraldických. Praha 2015

Buben, Milan: Encyklopedie heraldiky. Praha 2003

Sedláček, Pavel: Česká panovnická a státní symbolika. Vývoj od středověku do současnosti. Praha 2002

Svoboda, Zbyšek: Česká státní a vojenská symbolika. Praha 1996

» **Husitská pavéza s komunistickou hvězdou nad dvouocasým lvem a štítkem na hrudi obsahujícím slovenskou horu Kriváň a partyzánskou vatru. Tento neheraldický „znak“ stanovila socialistická ústava z 11. července 1960**

barvy. Červenou barvu štítu a modré trojvrší proto oficiálně potvrdil vládní tajemník dopisem z 1. listopadu 1919.

Skutečnou tvůrčí výzvu představoval znak Podkarpatské Rusi, která také nebyla historickou zemí, ale na rozdíl od Slovenska neměla ani žádný heraldický symbol. Někteří navrhovali využít tradiční modro-žlutou ukrajinskou vlajku, jiní hlavní dvě barvy mladé republiky, bílou a červenou. Konečná podoba znaku Podkarpatska vznikla až počátkem roku 1920 zásluhou Gustava Friedricha a Jaroslava Kursy, kteří spojili všechny čtyři zmíněné tinktury a vytvořili polcený štít. V prvním modrém poli se třemi zlatými/žlutými břevny a ve druhém stříbrném/bílém poli s červeným vzpřímeným medvědem. Štít kompozičně připomínal znak Uherského království, k němuž Podkarpatská Rus dříve náležela, a figura medvěda symbolizovala Rusíny. Toto zvíře je etymologicky spojené s ruským etnikem, protože praslovanské „ръсь“ [r's'] může označovat medvěda. Znaková komise od počátku předpokládala využít symboliku některého z větších měst Podkarpatska, ale neměla dostatečné podklady a bez úspěchu vyzývala administrátora země o jejich dodání. Na základě poznámky Gustava Friedricha se někdy uvádí, že medvěd pochází z městského znaku Užhorodu, ale tam nikdy nebyl. Pravděpodobně má vztah k Mukačevu, respektive čtvrcenému znaku bývalé uherské Berežské župy, v jehož třetím poli se tato figura nacházela.

PRYČ OD RAKOUSKA

Výsledná podoba státních znaků Československa byla definována zákonem č. 252/1920 Sb., o státní vlajce, znacích a pečeti republiky, z 30. března 1920. Velký státní znak tvořily znaky všech území státu a štítonoši v podobě zlatých korunovaných dvouocasých lvů stojících na zlatých lipových ratolestech s páskou a modrým heslem „Pravda vítězí“. To se objevilo v nerealizovaném návrhu státního znaku na hrudi plamenné (svatováclavské) orlice od Jaroslava Jareše v listopadu 1918.

Zlatá/žlutá tinktura štítonošů byla kritizována, neboť změnila zavedenou podobu stříbrných/bílých českých lvů. Osvědčila se ale především na bílé čtvercové vlajce prezidenta republiky, kde by bílí lvi coby štítonoši na bílém podkladu opticky zanikali. Motiv lipových ratolestí byl obrozeneckým národním symbolem a protiváhou germánského dubu. Zlaté lipové listy se ale nacházely již na přílbovém klenotu křídla z erbu českých králů.

V zákonném slovním popisu, který je závaznější než vlastní grafické vyobrazení znaku podléhající autorské stylizaci i dobové módě, se koruny heraldických zvířat nepřesně nazývají „členkami“. To dokládá obavy mladé republiky z čehokoliv, co by mohlo evokovat monarchii a panovníka. Stejně nesprávně jsou lvi štítonoši popisováni jako „strážci štítu“, neboť lvi štít skutečně drží, zatímco strážci štítu by se jej nedotýkali. Velký státní znak našel uplatnění na státní a prezidentské pečeti, nejvýznamnějších dokumentech či objektech. Zůstal v platnosti i po odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu v roce 1945 a taktro neaktuální byl nadále používán na vlajce prezidenta republiky až do roku 1960 (viz Vlajka, nebo standarta?).

S LVÍČKEM NA PRSOU

Střední státní znak se používal na úředních budovách (dodnes ho můžeme vidět v podobě výrazného reliéfu na vstupním průčelí Ministerstva financí), čepicových od-

znacích četnictva nebo hasičů, školních vysvědčeních či jiných listinách. Po roce 1945 a ztrátě Podkarpatska se stal bezpředmětným. Malý státní znak tvořil štít s českým lvem, ale nově se slovenským znakem ve štítku na jeho hrudi, a někdy je proto nazýván československým lvem. V nejšířší možné oficiální míře byl využíván až do roku 1960 a proslavili ho i sportovci, z jejichž prostředí pochází výrok „se lvíčkem na prsou“.

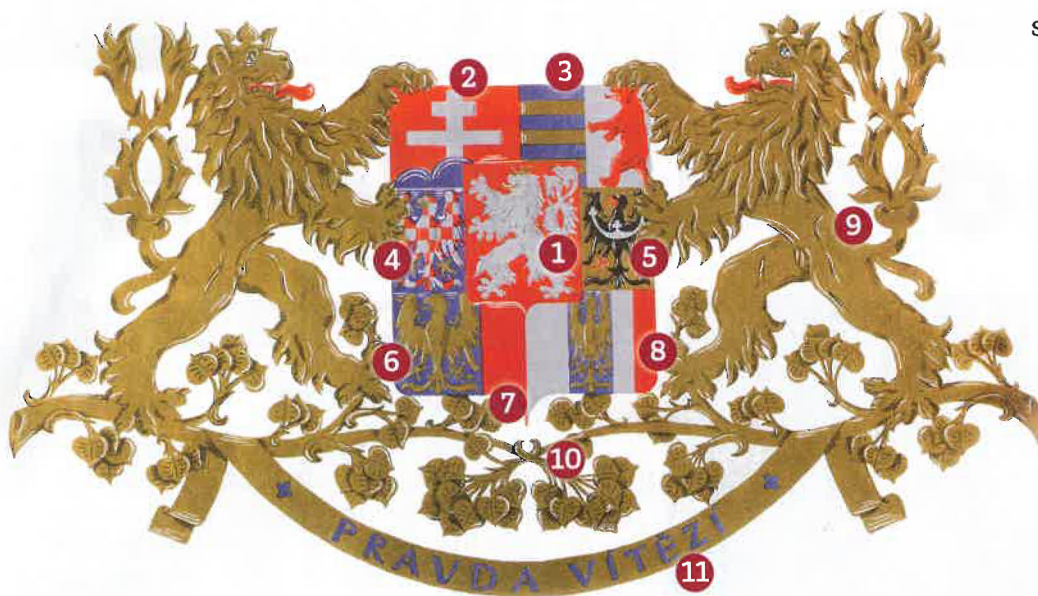
Občas zazníval mylný názor, že umístění znaku Slovenska ve formě štítku na hrudi českého lva bylo heraldicky chybné a nechtěně se tím vyjadřovala skutečnost, že Slováci vládnu Čechům. Dynastické znaky panovníků se běžně užívaly jako takzvané střední štítky u znaků zemí. Taková praxe byla v českých zemích od 15. století. Například ve velkém znaku Švédského království je proto i dnes ve středním štítku čtvrceného štítu, s opakujícími se třemi korunami a švédským lvem, erb panujícího královského rodu Vasa-Bernadotte. Existuje však i princip takzvaného heraldického dědicví, kdy se uprázdněný znak, třeba v důsledku vymření rodu, umístil právě do hlavního štítu jako čestný střední štítek. Československý malý státní znak vyjadřoval oba možné způsoby heraldické interpretace symbolického „vztahu“ českých zemí a Slovenska.

PROTI NACISTICKÉ ORLICI

V krátké éře Česko-Slovenské republiky (říjen 1938 až březen 1939) s autonomním postavením Slovenska i Podkarpatské Rusi zůstávala prvorepubliková státní symbolika oficiálně v platnosti. Velký státní znak ale ztratil na aktuálnosti

» **Fotbalová reprezentační jedenáctka s malým státním znakem na prsou, asi 1938**

VELKÝ ZNAK ČESKOSLOVENSKA, 1920

- 1 Český lev** ve středním štítku, na nejčestnější pozici
- 2 Znak Slovenska** v panslovanských barvách z poloviny 19. století s patriarším křížem na trojvrší vycházel z erbu Uherského království
- 3 Znak Podkarpatské Rusi** s břevny v ukrajinských barvách a medvědem Rusínů; vznikl až roku 1920
- 4 Moravská orlice**, stříbrno/bílo-červeně šachovaná v modrém poli z 13. století
- 5 Slezská orlice** (vratislavská) s perisoniem, půlměsícovou pružinou ozdobenou jetelovými trojlisty a křížem, na hrudi; perisonium ji odlišuje od mnoha jiných černých heraldických orlic včetně německé (říšské) či polské (piastovské)
- 6 Těšínsko** má ve znaku zlatou/žlutou orlici v modrém poli, která by správně měla mít červenou zbroj (zobák, jazyk a pařáty)
- 7 Znak Opavska** vychází ze stříbrno/bílo-červeně polceného erbu opavských vévodů, ale je v novodobém opačném pořadí těchto dvou tinktur
- 8 Znak Ratibořska a Hlučína** vznikl spojením figur ze znaků těšínského a opavského vévodství
- 9 Štítonoši** v podobě zlatých/žlutých korunovaných dvouocasých lvů
- 10 Zlaté lipové ratolesti** se objevovaly již na klenotech českých králů a lípu jako strom slovanské vzájemnosti zpopularizovalo národní obrození
- 11 Páska s modrým heslem „Pravda vítězí“**, které navazovalo na biblické motto husitů „Pravda Páně vítězí“

a uvažovalo se i o změně státní vlajky. Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava ustavilo vládní nařízení č. 222/1939 Sb. znakem protektorátu českého lva (jako v roce 1919). Větší znak byl čtvrcený s opakujícím se českým lvem v prvním a čtvrtém poli a moravskou orlicí ve druhém a třetím poli. Ten se uplatnil i na vlajce protektorátního státního prezidenta, samozřejmě bez hesla „Pravda vítězí“ a lvích štítonošů. Vlajkou se stala původní prvorepubliková bílo-červenomodrá trikolora.

O úpravu stávajících symbolů se zasloužil především historik a heraldik Karel Schwarzenberg, otec současného politika, který tím zabránil diskreditaci historických znaků Čech a Moravy i našich státních barev fašistickou symbolikou. Podařilo se také zamezit snaze říšského protektora změnit šachování moravské orlice ze stříbrno/bílo-červeného na zlato/žluto-červené na základě již zmíněných snah „moravistů“ z druhé poloviny 19. století. Neuspěly ani aktivity kolaborantského ministra Emanuela Moravce o oficiální zavedení emblému nacistické orlice s hákovým křížem, provázené pod jejími křídly štíty s českým lvem a moravskou orlicí.

TRADICE ZAVAZUJE

Preambule ústavy České republiky zní: „*My, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v čase obnovy samostatného českého státu, věrní všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé (...)*“. A proto od ledna 1993 suverénní Česká republika přijala v té chvíli „uprázdněnou a neobsazenou“ prvorepublikovou vlajku. Slovenská republika zavedla vlastní a současně bylo nemyslitelné nepoužívat de facto mnohasetletou symboliku českých zemí i Československa, ačkoliv ústavní zákon o zániku České a Slovenské Federativní Republiky tuto možnost zapověděl. Jeho závazek ale nebylo možné dodržet mimo jiné z důvodů takzvaných kolizních pravidel, stanovujících prioritu určitých právních norem a postupů v rozporné situaci.

Populární píseň *Slovenský klín* od kapele Chinaski, tvrdící, že „každá česká vlajka má slovenský klín“, se tedy mýlí! Modrá barva v naší trikolorě z éry Československa nikdy nesouvisela jenom se Slovenskem. Někteří v modrém klínu romanticky viděli nejen modré trojvrší slovenského státního znaku, ale dokonce přímo

NÁZVOSLOVÍ

VLAJKA, NEBO STANDARTA?

Vlajka prezidenta republiky bývá nazývána standartou. Nejedná se o příliš vhodné označení, neboť primárně je tento pojem určen velikostně menšímu vyztuženému jízdnímu praporu vojenských jednotek. Termín autostandarta prezidenta republiky, představující jeho vlajku v podobě vyztuženého praporku na žerdi v pravém blatníku automobilu, je tudíž správný. Vlajka hlavy státu má opět svůj původ v časech monarchie a podobě císařské vlajky z 19. století. Prezidentské vlajky Československa i Česka v podstatě opakují její čtvercové provedení se státním znakem i heslem a plamenným lemem ve státních barvách. Obdobně jsou koncipovány i vojenské prapory.

✚ **Prezidentská vlajka pro Tomáše G. Masaryka**, kterou vyšily ženy rodiny Pechů z Hodonína k Masarykovým sedmdesátým narozeninám, březen 1920. Krátký čas vláda nad Hradem, protože oficiální vlajka ještě nebyla vyrobena. Po smrti Masaryka byla vrácena Pechům, kteří ji za nacistické okupace ukryvali zakopanou na svém pozemku

Tatry, v bílé barvě čistotu a svobodu a v červeně zase krev padlých za svobodu v první světové válce. Jenže trikolora i státní vlajka s klínem má ve skutečnosti striktně heraldický původ. Ovšem, potřebuje-li někdo takovéto „legendární symbolické výklady“, může v modrém klínu naší státní vlajky vidět například památnou a posvátnou horu Říp... «